

Prawo przysługujące upadłemu z ubezpieczenia społecznego jako prawo niezbywalne i niewchodzące w skład masy upadłości

Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą podlegają ubezpieczeniom społecznym i są płatnikami tych składek, a więc są zobowiązane do zapłaty składek na ubezpieczenie społeczne na rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Jako przedsiębiorcy mogą być postawione w stan upadłości. Z chwilą ogłoszenia upadłości ich majątek, zarówno istniejący w chwili upadłości, jak i nabyty w toku postępowania upadłościowego, z mocy prawa wchodzi w skład masy upadłości, którą zarządza syndyk. Upadły przedsiębiorca, który jest w relacji wobec Zakładu ubezpieczeniowego, może mieć równolegle ustalone prawo do świadczenia emerytalnego lub rentowego. ZUS występuje wówczas w podwójnej roli: wierzyciela oraz zobowiązanego. Przedmiotem artykułu jest omówienie relacji zachodzących pomiędzy Zakładem Ubezpieczeń Społecznych w roli wierzyciela wobec masy upadłości reprezentowanej przez syndyka oraz ZUS (organem rentowym) jako zobowiązanym wobec świadczeniobiorcy do wypłaty świadczenia z ubezpieczenia społecznego. Omówiony zostanie problem świadczenia wypłacanego ubezpieczonemu w trakcie trwania postępowania upadłościowego, w kontekście tego, czy stanowi ono majątek wchodzący w skład masy upadłości.

Słowa kluczowe: ubezpieczenia społeczne, upadłość, masa upadłości, prawo niezbywalne, świadczenie emerytalne i rentowe

Otrzymano: 26.02.2016

Zaakceptowano po recenzji: 17.05.2016

1. Wprowadzenie

Osoby fizyczne prowadzące pozarolniczą działalność gospodarczą podlegają z mocy ustawy ubezpieczeniu emerytalnemu i rentowemu (społecznemu)¹. Objęcie ochroną ubezpieczeniową jest powiązane z obowiązkiem uiszczania należności o charakterze publicznoprawnym – składek na ubezpieczenie społeczne². Podstawa wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne osób prowadzących pozarolniczą działalność została określona inaczej niż w przypadku ubezpieczonych, dla których podstawę tę odniesiono do przychodu w rozumieniu przepisów o podatku dochodowym od osób fizycznych, kwoty uposażenia, wynagrodzenia lub innego otrzymywanego świadczenia (art. 4 pkt 9 ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych – tekst jednolity: Dz.U. z 2015 r. poz. 121 z późn. zm., zwana dalej „u.s.u.s.”). Podstawa wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne osoby prowadzącej działalność gospodarczą nie jest zależna od wysokości uzyskiwanego przychodu z tej działalności (czy też od nieuzyskiwania przychodu), lecz wynika z zadeklarowanej przez ubezpieczonego kwoty, nie niższej niż 60% prognozowanego przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia (art. 18 ust. 8 u.s.u.s.)³. Określenie wysokości podstawy wymiaru składek zostało pozostawione do wyboru osobom prowadzącym pozarolniczą działalność gospodarczą, z zastrzeżeniem jednak jej dolnej granicy⁴. W orzecznictwie ugruntował się pogląd, że Zakład Ubezpieczeń Społecznych nie jest uprawniony do kwestionowania kwoty zadeklarowanej jako podstawa wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne przez osobę prowadzącą pozarolniczą działalność, jeżeli mieści się ona w granicach określonych ustawą o systemie ubezpieczeń społecznych⁵.

Gdy podstawa wymiaru składek nie jest powiązana z dochodami osiąganymi przez przedsiębiorcę, wybór przez przedsiębiorcę tej podstawy aktualizuje obowiązek zapłaty składek w stałej miesięcznej wysokości, niezależnie od wysokości przychodów tego podmiotu osiąganych w tym okresie. Gdy przedsiębiorca traci płynność finansową i ma trudności z uiszczaniem składek, powstaje zaległość z ich tytułu, która się powiększa z każdym okresem rozliczeniowym. Gdy przedsiębiorca staje się niewypłacalny, czyli

1 W przypadku osób spełniających jednocześnie warunek do objęcia ich obowiązkowym ubezpieczeniem z innego tytułu podleganie ubezpieczeniom społecznym jest dobrowolne – art. 9 ust. 2 u.s.u.s.

2 Osoby podlegające obowiązkowym ubezpieczeniom emerytalnym i rentowym, zgodnie z art. 12 ust. 1 u.s.u.s., obowiązkowo podlegają również ubezpieczeniu wypadkowemu i zdrowotnemu.

3 Niższą podstawę wymiaru przewidziano jedynie dla osoby fizycznej prowadzącej działalność gospodarczą w okresie pierwszych 24 miesięcy kalendarzowych od dnia rozpoczęcia wykonywania tej działalności. Zgodnie z art. 18a ust. 1 u.s.u.s., osoba taka może zadeklarować kwotę podstawy wymiaru nie niższą niż 30% kwoty minimalnego wynagrodzenia.

4 W odniesieniu do ubezpieczenia chorobowego została przewidziana górna kwota graniczna podstawy wymiaru składek w wysokości 250% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w poprzednim kwartale – art. 20 ust. 1 i 3 u.s.u.s.

5 Wyrok Sądu Najwyższego z 11 grudnia 2014 r., I UK 145/14; uchwała (7) Sądu Najwyższego z 21 kwietnia 2010 r.; wyrok Sądu Najwyższego z 5 grudnia 2007 r., II UK 106/07.

nie wykonuje swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych, istnieją podstawy do zgłoszenia wobec niego wniosku o upadłość. Wierzycielami niewypłacalnego przedsiębiorcy mogą być zarówno wierzyciele należności o charakterze prywatnoprawnym, np. kontrahenci handlowi, jak i podmioty publicznoprawne, m.in. Skarb Państwa, jednostki samorządu terytorialnego czy Zakład Ubezpieczeń Społecznych. W przypadku osób fizycznych prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą niejednokrotnie jednym z wierzycieli upadłego posiadającym wysoką wierzytelność z tytułu składek jest właśnie ZUS. Jest to konsekwencją obowiązku opłacania składek w niezmiennej wysokości, nawet jeśli przedsiębiorca nie uzyskuje przychodu. Ogłoszenie upadłości przedsiębiorcy wywołuje istotne skutki prawne. Zgodnie z art. 75 ust. 1 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2015 r. poz. 233), zwanej dalej „p.u.”, jeżeli ogłoszono upadłość obejmującą likwidację majątku upadłego, traci on prawo zarządu oraz możliwość korzystania i rozporządzania mieniem wchodzącym do masy upadłości. Majątek upadłego obejmuje syndyk masy upadłości. Z dniem ogłoszenia upadłości majątek upadłego staje się masą upadłości, która służy zaspokojeniu jego wierzycieli (art. 61 p.u.).

W razie ogłoszenia upadłości osoby fizycznej prowadzącej działalność gospodarczą mogą zaistnieć stosunki prawne pomiędzy Zakładem Ubezpieczeń Społecznych, syndykiem masy upadłości, oraz upadłym, które pozostają ze sobą w pewnym związku. Mianowicie ZUS jako wierzyciel z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne upadłego przedsiębiorcy zgłasza wierzytelność do masy upadłości. Wobec masy upadłości reprezentowanej przez syndyka ZUS występuje zatem w roli wierzyciela. Jednocześnie w trakcie trwania postępowania upadłościowego upadły, który w relacji wobec Zakładu nadal jest ubezpieczonym, może nabyć prawa do świadczeń z tego ubezpieczenia i świadczenie to pobierać. Zakład, będąc wierzycielem wobec masy upadłości, jest jednocześnie zobowiązanym wobec upadłego (ubezpieczonego). Powstaje pytanie o wzajemną relację tych dwóch stosunków. W sytuacji, gdy wierzyciel jest jednocześnie dłużnikiem względem określonego podmiotu, zarówno prawo cywilne, jak i prawo administracyjne (finansowe) przewidują możliwość dokonania potrącenia wzajemnych przeciwstawnych wierzytelności. Służy to uproszczeniu wzajemnych rozliczeń. Na gruncie prawa upadłościowego istotny jest natomiast art. 61 p.u., zgodnie z którym majątek upadłego staje się masą upadłości, która służy zaspokojeniu jego wierzycieli. W skład masy upadłości wchodzi majątek należący do upadłego w dniu ogłoszenia upadłości oraz nabyty przez upadłego w toku postępowania upadłościowego (art. 62 p.u.). Powstaje zatem wątpliwość, czy świadczenie wypłacane przez ZUS upadłemu (ubezpieczonemu) z mocy prawa wchodzi w skład masy upadłości, a zatem czy winno być wypłacane na rzecz syndyka. Nie jest również jasna rola syndyka masy upadłości, a dokładniej, czy w każdym postępowaniu przed ZUS zastępuje on upadłego. W doktrynie podkreśla się złożoność sytuacji prawnych, w których dochodzi do zbiegu norm prawa cywilnego i upadłościowego. Jest to spowodowane m.in. tym, że przy takim zbiegu niewiele jest norm koli-

zyjnych⁶. Przy zbiegu norm prawa ubezpieczeń społecznych z normami prawa upadłościowego, sytuacja jest bardziej złożona, a to z tego powodu, że przepisy prawa ubezpieczeń społecznych i stosunki prawne, które kreują, same w sobie, jak się uważa, są złożone.

Sytuacja przedsiębiorcy będącego ubezpieczonym pobierającym świadczenie z zakresu ubezpieczenia społecznego w trakcie trwającego postępowania upadłościowego, w ramach którego prowadzona jest m.in. egzekucja świadczeń z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne tej osoby, zasługuje na szczególną analizę. Świadczenia pieniężne z ubezpieczenia społecznego dzielą się na:

- **krótkoterminowe**, nazywane zasiłkami⁷, których okres wypłacania jest określony ustawą,
- **długoterminowe** (długookresowe): emerytury i renty, w stosunku do których ograniczenia czasowe nie występują⁸
- **jednorazowe**⁹.

Przedmiotem niniejszego artykułu są wyłącznie świadczenia długoterminowe wypłacane upadłemu, a dokładniej: emerytura bądź renta z tytułu niezdolności do pracy.

2. Masa upadłości

Z dniem ogłoszenia upadłości majątek upadłego staje się masą upadłości, która służy zaspokojeniu jego wierzycieli. Stosownie do art. 62 p.u., w skład masy upadłości wchodzi majątek należący do upadłego w dniu ogłoszenia upadłości oraz nabyty przez upadłego w toku postępowania upadłościowego, z zastrzeżeniem art. 63–67 p.u. Niezależnie od jakichkolwiek czynników subiektywnych leżących po stronie syndyka, upadłego lub osoby trzeciej władającej określonym majątkiem, podjętych przez te osoby czynności, czy nawet świadomości o tym, że określone prawo należy do masy, z mocy samego prawa, zdarzenia prawnego, jakim jest wydanie przez sąd postanowienia o ogłoszeniu upadłości, część majątku upadłego staje się masą upadłości. W skład masy upadłości wchodzi także majątek upadłego nabyty w toku postępowania upadłościowego i syndyk jest uprawniony do jego objęcia z uwagi na treść art. 173 p.u. Z chwilą ogłoszenia upadłości upadły traci prawo zarządu oraz możliwość rozporządzania mieniem wchodzącym w skład masy upadłości i korzystania z niego. Zarząd ten obejmuje syndyk masy upadłości. Czynności prawne upadłego dotyczące mienia wchodzącego do masy upadłości, wobec którego upadły utracił prawo zarządu, są nieważne (art. 77 ust. 1 p.u.). Zgodnie z art. 78 p.u.,

6 P. Feliga, *Stanowisko prawne syndyka w procesie dotyczącym masy upadłości*, Warszawa 2013, s. 62.

7 Np. zasiłek chorobowy, macierzyński, opiekuńczy i świadczenie rehabilitacyjne.

8 W. Szubert, *Ubezpieczenia społeczne. Zarys systemu*, Warszawa 1987, s. 143.

9 Np. zasiłek pogrzebowy.

spełnienie świadczenia do rąk upadłego pozbawionego prawa zarządu masą upadłości nie zwalnia od obowiązku spełnienia świadczenia do masy upadłości, chyba że równowartość świadczenia została przekazana przez upadłego do masy upadłości.

Odebranie upadłemu przedsiębiorcy prawa zarządu i możliwości rozporządzania mieniem wchodzącym w skład masy ma zabezpieczyć interesy wierzycieli upadłego. Postępowanie upadłościowe jest bowiem prowadzone w celu zaspokojenia roszczeń wierzycieli upadłego. Wykładnia przepisów p.u. dotyczących postępowania upadłościowego obejmującego likwidację majątku upadłego przedsiębiorcy przywołuje podstawowy cel tego postępowania, a mianowicie zaspokojenie roszczeń wierzycieli¹⁰. Dlatego wypukła się nadrzędność wspólnego interesu wierzycieli nad interesami poszczególnych wierzycieli i samego upadłego¹¹. Do ustawowych zadań syndyka masy upadłości należy m.in. zarządzanie majątkiem upadłego oraz jego likwidacja. Czynności syndyka winny być wykonywane tak, aby roszczenia wierzycieli upadłego mogły zostać zaspokojone w jak najwyższym stopniu (art. 2 p.u.).

Masą upadłości są aktywa upadłego, zaś pojęcie to winno być odnoszone do mienia w rozumieniu art. 44 k.c. Zgodnie z tym przepisem mieniem jest własność i inne prawa majątkowe. Do masy upadłości zaliczyć należy wszelkie przedmioty stanowiące własność upadłego oraz wszelkie przysługujące mu prawa publiczne i prywatne, bez względu na to, czy mają charakter warunkowy, czy bezwarunkowy, czy są zaskarżalne, czy niezaskarżalne¹². Majątek nabyty przez upadłego w toku postępowania upadłościowego wchodzi w skład masy upadłości niezależnie od podstawy jego nabycia. Z uwagi na cel postępowania upadłościowego, przyjmuje się, że w skład masy upadłości wchodzi wszystko, co ma charakter majątkowy (może być spieniężone) i tym samym użyte do zaspokojenia wierzycieli¹³.

3. Postępowanie dotyczące masy upadłości. Rola syndyka

Zgodnie z art. 144 ust. 1 p.u., jeżeli ogłoszono upadłość, postępowania sądowe i administracyjne dotyczące masy upadłości mogą być wszczęte i dalej prowadzone jedynie przez syndyka lub przeciwko niemu. W doktrynie przyjmuje się, że w postępowaniach

10 P. Janda, *Ochrona osób trzecich w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku upadłego przedsiębiorcy*, Warszawa 2011, s. 15.

11 P. Horosz, *Wierzytelności zabezpieczone prawami zastawniczymi w upadłości likwidacyjnej*, Warszawa 2013, s. 85–86.

12 D. Chrapoński, *Wylączenia z masy upadłości*, Warszawa 2010, s. 24; S. Gurgul, *Prawo upadłościowe* [w:] S. Gurgul, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2016, art. 62, Legalis.

13 S. Gurgul, *op. cit.*; P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2016, art. 62, Legalis.

sądowych i administracyjnych stroną w znaczeniu formalnym (procesowym) jest syndyk, zaś w znaczeniu materialnym – sam upadły¹⁴. Na gruncie postępowań sądowych, legitymację syndyka określa się w nauce jako tzw. legitymację formalną lub jako podstawienie procesowe (substytucję procesową). Syndyk jest więc stroną w znaczeniu formalnym (procesowym), natomiast stroną w znaczeniu materialnym pozostaje upadły¹⁵. Jest on bowiem podmiotem stosunku prawnego, na którego tle wyniknął spór lub którego dotyczy postępowanie. Prowadzenie sporu lub postępowania przez syndyka odbywa się więc na rzecz upadłego. Podstawienie syndyka w miejsce upadłego ma charakter bezwzględny. Utrata przez upadłego z chwilą ogłoszenia upadłości prawa do rozporządzania i zarządu majątkiem wchodzącym w skład masy upadłości wywołuje podwójny skutek. Po pierwsze, następuje utrata przez upadłego legitymacji procesowej, a po drugie, legitymację procesową nabywa syndyk¹⁶. To oznacza, że wnioski upadłego o wszczęcie postępowania sądowego dotyczącego masy upadłości nie wywołują skutków prawnych, gdyż upadłemu nie przysługuje przymiot strony postępowania.

Analogicznie wygląda sytuacja prawna syndyka w postępowaniu administracyjnym. Stroną w znaczeniu formalnym jest w nim syndyk masy upadłości, choć postępowanie dotyczy praw lub obowiązków samego upadłego. W orzecznictwie sądów administracyjnych wskazuje się, że wierzycelności upadłego, w tym również należności publiczno-prawne, oddziałują bezpośrednio na masę upadłości, gdyż są z niej zaspokajane. Skoro z art. 160 ust. 1 p.u. wynika, że w sprawach dotyczących masy upadłości syndyk dokonuje czynności na rachunek upadłego, lecz w imieniu własnym, to syndyk jest stroną postępowania administracyjnego i jest uprawniony do dokonywania czynności w tym postępowaniu¹⁷. W judykaturze przyjmuje się, że przepisy prawa upadłościowego stanowiące o pozbawieniu upadłego prawa do rozporządzania majątkiem mają charakter bezwzględnie obowiązujący i są regulacjami szczególnymi w stosunku do przepisów ogólnych procedury administracyjnej dotyczących strony postępowania w znaczeniu formalnym¹⁸.

14 S. Gurgul, *op. cit.*, s. 364; wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 7 listopada 2013 r., I FSK 1689/12, nr LEX 1412875.

15 Postanowienie Sądu Najwyższego z 21 lipca 2011 r., V CZ 37/11, www.sn.pl; wyrok Sądu Najwyższego z 16 stycznia 2009 r., III CSK 244/08, nr LEX 523687; wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 12 kwietnia 2012 r., I FSK 929/11, nr LEX 1409674.

16 I. Gil, *Sytuacja prawna syndyka masy upadłości*, Warszawa 2007, s. 184; postanowienie Sądu Najwyższego z 21 lipca 2011 r., V CZ 37/11, nr LEX 898281.

17 Syndyk masy upadłości ma prawo dokonywać korekt deklaracji podatkowych dotyczących okresu sprzed ogłoszenia upadłości, wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 17 kwietnia 2013 r., I FSK 405/12, nr LEX 1335985; syndyk jest uprawniony do złożenia wniosku o wydanie pisemnej interpretacji przepisów prawa podatkowego (interpretacji indywidualnej) dotyczącej praw i obowiązków podatkowych dotyczących masy upadłości, wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 7 listopada 2013 r., I FSK 1689/12, nr LEX 1412875 oraz wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 12 kwietnia 2012 r., I FSK 1149/11, nr LEX 1409603.

18 Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 12 kwietnia 2012 r., I FSK 929/11, nr LEX 1409674; wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 15 X 2009, I FSK 1033/08, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl>.

Analizując poglądy doktryny dotyczące zakresu przedmiotowego pojęcia „postępowania dotyczącego masy upadłości”, należy podkreślić jego szerokie rozumienie. Wskazuje się bowiem, że jest to postępowanie, które odnosi się do całości masy lub poszczególnych jej składników, w taki sposób, że może mieć wpływ na skład mienia wchodzącego do masy, a także na prawa i obowiązki związane z masą upadłości nie wpływające na jej skład, w tym także prawa i obowiązki wynikające z zarządu masą upadłości, w szczególności przedsiębiorstwa upadłego¹⁹. O związku roszczenia procesowego z masą upadłości w procesie nie decyduje rodzaj powództwa. Niezależnie od tego, czy mamy do czynienia z powództwem o zasądzenie świadczenia, ukształtowanie prawa lub stosunku prawnego bądź ustalenie prawa lub stosunku prawnego, jeżeli wynik rozstrzygnięcia sądu będzie mógł chociażby potencjalnie oddziaływać na masę upadłości, proces dotyczy masy upadłości²⁰. Podobnie jest na gruncie prawa i postępowania administracyjnego. Jeżeli wynik postępowania administracyjnego będzie miał wpływ na masę upadłości, to postępowanie to należy uznać za mieszczące się w pojęciu „postępowania dotyczącego masy upadłości”, w rozumieniu art. 144 ust. 1 p.u. W konsekwencji legitymację do występowania w takim postępowaniu administracyjnym ma syndyk masy upadłości, a nie upadły.

A contrario sprawą nie dotyczącą majątku masy upadłości jest taka, która dotyczy majątku niewchodzącego w skład masy upadłości. W doktrynie prawa upadłościowego wskazuje się, że sprawą nie dotyczącą masy upadłości jest sprawa dotycząca prawa podmiotowego o charakterze niemajątkowym, czyli niezwiązana bezpośrednio z ekonomicznymi interesami osoby uprawnionej, niemająca wartości pieniężnej, nie tworząca majątku tej osoby i ściśle związana z osobą upadłego²¹. Jako przykłady praw podmiotowych, które mają charakter niemajątkowy, w doktrynie i judykaturze wymienia się: prawa niemajątkowe na dobrach niematerialnych, chroniące dobra osobiste twórcy²², prawa korporacyjne wynikające ze statusu wspólnika spółki kapitałowej²³, roszczenia wynikające z ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji w postaci: zaniechania określonego działania i dokonania czynności do usunięcia stwierdzonych naruszeń, zniszczenia rzeczy będących nośnikiem cudzego znaku towarowego oraz

19 D. Chrapoński, *op. cit.*, s. 281.

20 P. Feliga, *op. cit.*, s. 101.

21 S. Gurgul, *op. cit.*, s. 368.

22 *Ibidem*, s. 369.

23 Sąd Apelacyjny w Poznaniu stwierdził, że w skład masy upadłości nie wchodzi prawa i roszczenia o charakterze niemajątkowym, w tym m.in. przysługujące wspólnikom spółki kapitałowej prawo do zaskarżania uchwał podejmowanych przez zgromadzenia wspólników tej spółki, zob. postanowienie Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 29 marca 2012 r., I ACz 473/12, nr LEX 1130084; w wyroku wydanym w sprawie I ACa 875/05 Sąd Apelacyjny w Poznaniu stwierdził, że syndyk masy upadłości spółki akcyjnej nie ma legitymacji procesowej w sporze o rozwiązanie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (art. 271 pkt 1 k.s.h.) i nie przysługują mu prawa korporacyjne wynikające ze statusu wspólnika tej spółki; Sąd Apelacyjny w Warszawie uznał natomiast, że roszczenie o rozwiązanie spółki z o.o. z przyczyn określonych w art. 262 i art. 263 pkt 1 k.s.h. ma charakter majątkowy, postanowienie Sądu Administracyjnego w Warszawie z 29 grudnia 1993 r., I ACz 1120/93, OSA z 1996 r., nr 10, poz. 55 (podaję za: S. Gurgul, *op. cit.*, s. 370).

złożenie oświadczenia woli w prasie²⁴, żądanie uchylecia uchwały organu spółdzielni dotyczącej zbycia nieruchomości na skutek jej sprzeczności z dobrymi obyczajami i interesami spółdzielni²⁵.

Postępowanie przed ZUS wywołane wnioskiem o przyznanie świadczenia nie jest typowym postępowaniem administracyjnym. Nie należy również do typowych postępowań cywilnych (w przypadku przeniesienia sprawy na etap sądowy). Sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych nie wynikają z więzi cywilno- lub administracyjnoprawnych, nie są zatem sprawami administracyjnymi ani też sprawami cywilnymi *sensu stricto*²⁶. Przedmiot postępowania dotyczy co prawda prawa związanego z ekonomicznymi interesami osoby uprawnionej, ale z drugiej strony dotyczy prawa ściśle związanego z osobą upadłego będącego ubezpieczonym w rozumieniu przepisów ubezpieczenia społecznego. Niemniej jednak postępowanie o przyznanie świadczenia ma charakter majątkowy, a wypłacane przez ZUS świadczenie pieniężne, gdyby uznać, że wchodzi w skład masy upadłości, niewątpliwie zwiększa jej aktywa.

4. Relacje między ubezpieczonym jako płatnikiem oraz jako świadczeniobiorcą a Zakładem

W przebiegu ubezpieczenia społecznego wyróżnia się dwie fazy: gwarancyjną i realizacyjną²⁷. Faza gwarancyjna jest związana z okresem podlegania ubezpieczeniu emerytalnemu i rentowemu. W przypadku ubezpieczonych, którzy są jednocześnie płatnikami składek, czyli osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, faza ta jest ponadto powiązana z obowiązkiem zapłaty składek na ubezpieczenie emerytalne i rentowe. W fazie gwarancyjnej następuje stopniowe narastanie uprawnień do świadczeń ubezpieczeniowych (ekspektyw)²⁸. Faza realizacyjna ubezpieczenia społecznego rozpoczyna się w momencie złożenia wniosku o świadczenie, przez samego ubezpieczonego bądź w przypadku jego śmierci – przez osoby bliskie.

24 Wyrok Sądu Okręgowego w Koszalinie z 24 listopada 2008 r., V GC 284/07 (podaję za: S. Gurgul, *op. cit.*, s. 372).

25 Żądanie uchylecia uchwały organu spółdzielni, nawet jeżeli odnosi się do praw o charakterze majątkowym, nie jest wierzytelnością, która mogłaby ulec przekształceniu w wierzytelność pieniężną ulegającą zaspokojeniu z masy upadłości, zatem jest to sprawa nie dotycząca masy upadłości. Odmiennego zdania był Sąd Rejonowy w Rzeszowie w postanowieniu z 15 grudnia 2007 r., I C 157/07 (podaję za: S. Gurgul, *op. cit.*, s. 372–373).

26 K. Antonów, *Sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych. Pojęcie oraz właściwości postępowań przedsądowych i ochrony cywilno sądowej*, Warszawa 2011, s. 109.

27 K. Antonów, *Zakres podmiotowy obowiązkowego ubezpieczenia emerytalnego* [w:] *Konstrukcje prawa emerytalnego*, red. T. Bińczycka-Majewska, Kraków 2004, s. 91; *idem*, *Sprawy...*, *op. cit.* s. 48 i nast.

28 K. Antonów, *Zakres podmiotowy*, *op. cit.*, s. 91.

W fazie gwarancyjnej najbardziej istotne są relacje Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z płatnikiem składek. ZUS staje się wobec płatnika zalegającego z zapłatą składek wierzycielem uprawnionym do dochodzenia zapłaty tych składek. W fazie realizacyjnej rolę jakby się odwracają. To ubezpieczony po spełnieniu określonych w ustawie przesłanek nabywa prawo domagania się od Zakładu (organu rentowego) wypłaty określonego świadczenia. Faza gwarancyjna i realizacyjna powinny następować jedna po drugiej, bowiem stosowania przepisów normujących fazę gwarancyjną ubezpieczenia społecznego nie można oddzielić od stosowania przepisów w fazie realizacyjnej²⁹. Niejednokrotnie zdarza się jednak, że wskazane fazy ubezpieczenia społecznego na siebie wzajemnie nachodzą. Dzieje się tak wówczas, gdy ubezpieczony (świadczeniobiorca w fazie realizacyjnej) nadal podlega ubezpieczeniom społecznym z tytułu wykonywania określonej aktywności (m.in. wykonywania pracy, prowadzenia działalności gospodarczej). Z inną sytuacją mamy do czynienia wtedy, gdy ubezpieczony (świadczeniobiorca w fazie realizacyjnej) ma wobec Zakładu Ubezpieczeń Społecznych zaległości z tytułu składek z okresu dotyczącego fazy gwarancyjnej. ZUS występuje wówczas w podwójnej roli: wierzyciela, jako dysponent Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, oraz zobowiązanego do wypłaty (dłużnika), jako organ rentowy. Gdy ubezpieczony jest postawiony w stan upadłości, sytuacja staje się jeszcze bardziej skomplikowana, gdyż w postępowaniach dotyczących masy upadłości, legitymację formalną zamiast upadłego posiada syndyk.

5. Wyłączenia z masy upadłości

Analiza przepisów p.u. doprowadza do wniosku, że co do zasady wszystkie prawa majątkowe przysługujące upadłemu wchodzi w skład masy upadłości. Zgodnie z art. 62 p.u., w skład masy upadłości wchodzi majątek należący do upadłego w dniu ogłoszenia upadłości oraz nabyty przez upadłego w toku postępowania upadłościowego. Od zasady tej istnieją wyjątki enumeratywnie wskazane w przepisach. Przyjmuje się, że wyłączenia z masy upadłości dotyczą trzech grup mienia:

- 1) składników, które na skutek wadliwości czynności organów postępowania upadłościowego spowodowały zaliczenie mienia do masy, co okazało się niezasadne (art. 70–74 p.u.);
- 2) praw majątkowych uznanych za składnik masy, lecz wyłączonych w trakcie postępowania upadłościowego, co wyraźnie dopuszcza ustawa (m.in. spadek upadłego);
- 3) wyłączeń ustawowych z masy upadłości³⁰.

29 W. Sanetra, *Stanowienie i stosowanie prawa z zakresu ubezpieczeń społecznych* [w:] *Ubezpieczenie społeczne – dawniej i dziś. W 80-lecie uchwalenia ustawy o ubezpieczeniu społecznym*, Wrocław 2013, s. 112.

30 D. Chrapoński, *op. cit.*, s. 35.

Świadczenie z ubezpieczenia społecznego wypłacane przez organ rentowy upadłemu w trakcie trwania postępowania upadłościowego z pewnością nie należy do pierwszej i drugiej grupy mienia. Na pierwszy rzut oka wydaje się, że świadczenie to winno mieścić się w trzeciej grupie wyłączeń, czyli wyłączeń ustawowych. Podstawowym przepisem jest art. 63 ust. 1 pkt 1 p.u. Zgodnie z nim, nie wchodzi do masy upadłości mienie, które jest wyłączone od egzekucji według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego. W doktrynie podkreśla się, że wyłączeniu podlega tylko mienie wskazane w k.p.c. Nie mają zastosowania inne wyłączenia spod egzekucji wyszczególnione w innych przepisach rangi ustawowej³¹. Taka interpretacja zakresu przedmiotowego art. 63 ust. 1 pkt 1 p.u. opiera się na wykładni gramatycznej i historycznej tego przepisu. Mianowicie art. 20 § 2 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe posługiwał się ogólnym sformułowaniem zwolnienia z egzekucji, co wskazywało, że w skład masy nie wchodziło mienie wyłączone spod egzekucji jakimkolwiek przepisem obowiązującego prawa³². Inni wskazują natomiast, że art. 63 p.u., jako ustanawiający wyjątek od zasady, nie może być interpretowany rozszerzająco³³.

W Kodeksie postępowania cywilnego można odnaleźć dwa podstawowe przepisy zawierające wyłączenia spod egzekucji. Pierwszym z nich jest art. 829 k.p.c., który wyszczególnia rzeczy i środki pieniężne, które nie podlegają egzekucji, są to tzw. przedmiotowe ograniczenia egzekucji³⁴. Kolejnym przepisem jest art. 831 k.p.c., wymieniający wierzytelności, które z uwagi na ich szczególny charakter lub przeznaczenie nie podlegają egzekucji. Świadczenie z ubezpieczenia społecznego pobierane przez dłużnika nie zostało jednak wyraźnie wskazane w żadnym z tych przepisów. Świadczenia pieniężne z zaopatrzenia emerytalnego oraz renty przyznane z tytułu niezdolności do pracy zostały natomiast wyszczególnione w art. 833 § 4 i 5. Zgodnie z art. 833 § 4 k.p.c., świadczenia pieniężne przewidziane w przepisach o zaopatrzeniu emerytalnym podlegają egzekucji w zakresie określonym w tych przepisach. Natomiast art. 833 § 5 k.p.c. stanowi, iż do egzekucji z rent przysługujących z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej i z rent zasądzonych przez sąd lub ustalonych umową za utratę zdolności do pracy albo za śmierć żywiciela lub wypłacanych z dobrowolnego ubezpieczenia rentowego oraz do egzekucji ze świadczeń pieniężnych przysługujących z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa stosuje się przepisy o egzekucji ze świadczeń przewidzianych w przepisach o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin. Przepis art. 833 § 4 i 5 k.p.c. w związku z art. 63 ust. 1 pkt 1 p.u. jest wskazywany w doktrynie jako podstawa prawna wyłączenia z masy upadłości

31 *Ibidem*, s. 321; F. Zedler [w:] A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, 2011, LEX; odmiennie: S. Gurgul, *op. cit.*

32 D. Chrapoński, *op. cit.*, s. 321.

33 F. Zedler, *op. cit.*, art. 63.

34 K. Flaga-Gieruszyńska [w:] A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, wyd. 8, Warszawa 2015, Legalis.

świadczeń wypłacanych upadłemu z ubezpieczenia społecznego³⁵. Nie uważam jednak, że jest to prawidłowe. Przyjmując bowiem gramatyczną, wąską wykładnię art. 63 ust. 1 pkt 1 p.u., wyłączenia ustawowego z masy upadłości, należy poszukiwać wyłącznie w k.p.c. Natomiast art. 833 k.p.c. nie wyłącza co do zasady możliwości prowadzenia egzekucji ze świadczeń z ubezpieczenia społecznego, lecz ogranicza jedynie zakres prowadzonej egzekucji.

Norma prawna zawarta w art. 833 § 4 i 5 k.p.c. w zasadzie nie zawiera żadnej dyspozycji, gdyż odsyła do przepisów szczególnych regulujących egzekucję z emerytur i rent. Przepis ten jest zatem przepisem odsyłającym zewnątrz do innej ustawy. Skutki art. 833 § 4 k.p.c. należy jednak oceniać nie tylko z uwzględnieniem wprost jego treści, lecz również wynikających z niego wniosków *a contrario*. Wnioski te są następujące: świadczenia z zabezpieczenia emerytalnego co do zasady nie zostały wyłączone spod egzekucji przepisami k.p.c. Dopuszczają one egzekucję z tych świadczeń, natomiast zawierają odesłanie do przepisów szczególnych, które regulują zakres dozwolonej egzekucji. Pogląd upatrujący podstawy prawnej wyłączenia świadczenia wypłacanego z ubezpieczenia społecznego z masy upadłości, w art. 63 ust. 1 pkt 1 p.u., w związku z art. 833 § 4 i 5 k.p.c., należy odrzucić również z tego powodu, że regulacja ta stanowiłaby tzw. odesłanie kaskadowe. Zgodnie z § 157 „Zasad techniki prawodawczej”³⁶, nie odsyła się do przepisów, które już zawierają odesłania. Odesłanie kaskadowe polega na tym, że przepis P₁ odsyła do jakiegoś przepisu P₂, a ten odsyła z kolei do przepisu P₃. Wskazuje się, że odesłania tego rodzaju bardzo utrudniają zrozumienie tekstu aktu normatywnego³⁷. Przyjmując zasadę, że między regułami konstruowania tekstów prawnych i regułami ich interpretacji występują obustronne zależności³⁸, podstawy prawnej wyłączenia z masy upadłości świadczenia wypłacanego z ubezpieczenia społecznego należy poszukać w innym przepisie k.p.c.

Podstawy prawnej wyłączenia spod egzekucji świadczeń z ubezpieczenia społecznego należy szukać w art. 831 § 1 pkt 3 k.p.c., który co prawda nie wymienia wprost świadczeń z ubezpieczenia rentowego czy emerytalnego, lecz wyłącza spod egzekucji prawa niezbywalne, chyba że możliwość ich zbycia wyłączono umową, a przedmiot świadczenia nadaje się do egzekucji albo wykonanie prawa może być powierzone komu innemu. Z art. 831 § 2 k.p.c. wynika natomiast, że pomimo wyłączenia spod egzekucji praw niezbywalnych, podlegają egzekucji sumy i świadczenia już wypłacone lub wydane, czyli w momencie, gdy prawa te przybiorą postać wymagalnego świadczenia. W doktrynie jako przykłady praw niezbywalnych wskazuje się na takie, które ze swej natury nie mogą być przeniesione na inny podmiot³⁹. Inni twierdzą, że o niezbywalności pewnych praw

35 D. Chrapoński, *op. cit.*, s. 333; F. Zedler, *op. cit.*, art. 63.

36 Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” z dnia 20 czerwca 2002 r., (Dz.U. z 2016 r., poz. 283).

37 S. Wrórkowska, M. Zieliński, *Komentarz do zasad techniki prawodawczej*, Warszawa 2012, s. 305.

38 *Ibidem*, s. 15.

39 K. Flaga-Gieruszyńska, *op. cit.*

decyduje ich szczególna właściwość lub przepis ustawy. Ze względu na swoją właściwość niezbywalne są np. prawa osobiste⁴⁰. Z mocy Kodeksu cywilnego jako niezbywalne są wymieniane m.in. użytkowanie (art. 254 k.c.), służebności osobiste (art. 300), prawo odkupu (art. 595), prawo pierwokupu (art. 602 § 1), wierzytelność, której przeniesieniu sprzeciwiłaby się właściwość zobowiązania (art. 509 § 1), prawo dożywocia (art. 912), roszczenie o zachowek (art. 991, art. 1002), roszczenia odszkodowawcze wynikające z uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia przewidziane w art. 444–448, chyba że są już wymagalne i że zostały uznane na piśmie albo przyznane prawomocnym orzeczeniem (art. 449), spółdzielcze lokatorskie prawo do lokalu⁴¹. W orzecznictwie wskazuje się, że egzekucji nie podlegają prawa niezbywalne, czyli takie, które nie mogą być skutecznie przeniesione na inną osobę. Jeżeli natomiast na podstawie takiego prawa dłużnik otrzymał już konkretne świadczenia majątkowe (np. pieniądze), to egzekucja z przedmiotu tego świadczenia jest dopuszczalna. Egzekucję należy uznać za dopuszczalną również wtedy, gdy dłużnik wprawdzie świadczenia jeszcze nie otrzymał, ale mu je przyznano, albo też dłużnik na podstawie prawa niezbywalnego wystąpił już z roszczeniem o pewne świadczenie majątkowe⁴².

6. Prawo przysługujące z ubezpieczenia społecznego jako prawo niezbywalne

Prawo do świadczenia z ubezpieczenia społecznego jest prawem niezbywalnym w rozumieniu art. 831 § 1 pkt 3 k.p.c. Prawo do świadczeń z ubezpieczenia społecznego jest uznawane w doktrynie jako prawo podmiotowe ubezpieczonego⁴³. Prawo do świadczeń ma charakter osobisty, przysługuje tylko uprawnionemu, a jego śmierć oznacza ustanie tego prawa. Prawa do emerytury i renty nie można utracić ani się zrzec na rzecz

40 A. Marciniak [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. III, red. K. Piasecki, Warszawa 2014, Legalis.

41 K. Flaga-Gieruszyńska, *op. cit.*; A. Marciniak, *op. cit.*

42 Jako podlegające egzekucji sądy uznały kwotę zwrotu różnicy podatku (nadwyżki podatku naliczonego nad należnym), przysługującą od Skarbu Państwa. Wyrok Sądu Najwyższego z 8 listopada 2005 r., sygn. I CK 167/05; wyrok Sądu Administracyjnego w Szczecinie z 12 lutego 2014 r., I ACA 783/13, Legalis. Wojewódzki Sąd Administracyjny w Szczecinie w wyroku z 23 kwietnia 2015 r. orzekł, iż pomimo tego, że art. 831 § 1 pkt 3 k.p.c. wyłącza spod egzekucji prawa niezbywalne, egzekucji podlega nadpłata podatku dochodowego za rok podatkowy w ustalonej deklaracji podatnika wysokości, która podlega zwrotowi przez Naczelnika Urzędu Skarbowego. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Szczecinie z 23 kwietnia 2015 r., I SA/Sz 1278/14, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/C88654F609>.

43 Z. Kluszczyńska [w:] G. Szpor, *System ubezpieczeń społecznych. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2013, s. 131. W doktrynie wskazuje się, że uprawnionemu do renty lub emerytury przysługuje wobec Zakładu roszczenie o wypłatę. Prawo ubezpieczonego do świadczeń można postrzegać w charakterze własności, w jej szerokim konstytucyjnym rozumieniu. K. Ślebzak, *Ochrona emerytalnych praw nabytych*, Warszawa 2009, s. 182–201.

innej osoby⁴⁴. W doktrynie i judykaturze wyodrębnia się nabycie prawa do świadczeń *in abstracto* oraz *in concreto*⁴⁵. O nabyciu prawa *in abstracto* mówimy dlatego, że dochodzi do niego z mocy prawa w przypadku zajścia sytuacji objętej ochroną i po spełnieniu przez ubezpieczonego warunków nabycia tego prawa⁴⁶. Do nabycia prawa dochodzi w wyniku kształtującego działania norm prawnych na sferę prawną ich adresatów, którego istota wyraża się w tym, że spełnienie warunków określonych hipotezą normy prawnej w sposób konkretny, sprawdzalny i pozytywny sprawia, iż dyspozycja normy znajduje zastosowanie jako czynnik automatycznie kształtujący sferę prawną określonych podmiotów⁴⁷. Nabycie prawa *in concreto* następuje natomiast na podstawie decyzji dotyczącej osób indywidualnie chronionych. Decyzja ta ma charakter deklaratoryjny, gdyż potwierdza jedynie spełnienie przez ubezpieczonego wszystkich warunków nabycia prawa do świadczenia. Zasadą jest, że decyzja o przyznaniu świadczenia jest wydawana na wniosek⁴⁸. Rolą tego wniosku jest powiadomienie Zakładu Ubezpieczeń Społecznych o zamiarze realizacji nabytego *ex lege* prawa⁴⁹. Wniosek o przyznanie świadczenia stanowi jedynie żądanie realizacji świadczenia nabytego z mocy prawa⁵⁰. Przepis art. 100 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2015 r. poz. 748 z późn. zm.), zwana dalej „u.e.r.”, ustanawia generalną zasadę, zgodnie z którą prawo do świadczeń określonych w tej ustawie powstaje z dniem spełnienia wszystkich warunków wymaganych do jego nabycia. Jeżeli zatem wszystkie przesłanki nabycia prawa do emerytury lub renty zostały spełnione, prawo do świadczenia powstaje, nawet gdy nie został złożony wniosek o jego przyznanie. Nabycie prawa *in abstracto* nie aktualizuje jednak obowiązku ZUS do ustalenia i realizacji świadczenia bez uprzedniego podjęcia przez ubezpieczonego stosownej czynności – złożenia wniosku. Nie jest on typowym wnioskiem składanym do organu administracji, lecz jest uważany za kompetencję ubezpieczonego do współkształtowania własnej pozycji prawnej, w tym obowiązku świadczenia przez Zakład⁵¹. Jest to charakterystyczna cecha stosunków ubezpieczenia społecznego, które nawiązują się już w oparciu o same zdarzenia prawne, a dokładniej przy spełnieniu określonych prawem warunków. Ta konkretyzacja nieautorytatywna poprzedza konkretyzację autorytatywną⁵². Niezależnie jednak od tego,

44 I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2014, s. 163.

45 R. Babińska, *Wzruszalność prawomocnych decyzji rentowych*, Warszawa 2007, s. 14 i nast.; K. Ślebzak, *Ochrona emerytalnych praw nabytych*, Warszawa 2009, s. 74–75; wyrok Sądu Najwyższego 7.01.2014 r., I UK 228/13; orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 11 lutego 1992 r., K 14/91.

46 R. Babińska, *op. cit.*, s. 21; I. Jędrasik-Jankowska, *op. cit.*, s. 160.

47 Wyrok Sądu Najwyższego z 7 stycznia 2014 r., I UK 228/13, Legalis.

48 Wyjątkiem jest zamiana z urzędu renty z tytułu niezdolności do pracy na emeryturę (art. 24a i art. 27a FUS).

49 I. Jędrasik-Jankowska, *op. cit.*, s. 160. W doktrynie podkreśla się, że złożenie wniosku wywołuje skutek nie tylko proceduralny, ale i materialno-prawny. K. Antonów, *op. cit.*, s. 119.

50 Wyrok Sądu Najwyższego z 18 sierpnia 2015 r., III UK 10/15; postanowienie Sądu Najwyższego z 26 listopada 2013 r., I UK 289/13, Legalis.

51 R. Pacud, *Stosunki prawne ubezpieczenia emerytalnego*, Warszawa 2011, s. 160.

52 K. Kolasiński, *Charakter prawny sporów z zakresu ubezpieczenia społecznego*, Toruń 1974, s. 112.

czy mówimy o prawie do świadczenia w znaczeniu *in abstracto*, czy o prawie *in concreto*, prawo to ma ściśle osobisty charakter i jest prawem niezbywalnym. Prawo do świadczeń z ubezpieczenia społecznego co do zasady, zgodnie z art. 831 § 1 pkt 3 k.p.c., nie podlega egzekucji. Ustawa dopuszcza jednak prowadzenie egzekucji (potrącanie) wobec świadczeń wypłacanych osobie uprawnionej. Stanowi o tym art. 831 § 2 k.p.c., art. 833 § 4 i 5 k.p.c. oraz art. 139–143 u.e.r.

Prawo do świadczeń z ubezpieczenia społecznego wykazuje cechy prawa niezbywalnego, choć nie jest typowym cywilnym prawem podmiotowym. Z drugiej jednak strony w doktrynie wskazuje się, że prawo ubezpieczeń społecznych nie jest również prawem o charakterze administracyjnym. Analizując stosunki prawne powstające w sferze prawa ubezpieczeń społecznych, mówi się, że prawo to jest bliższe w swoich założeniach i konstrukcjach prawu cywilnemu (ubezpieczeniom majątkowym i osobowym) niż prawu administracyjnemu⁵³. Prawo do świadczeń z ubezpieczenia społecznego jest ściśle powiązane z podmiotem (ubezpieczonym) i uwarunkowane przesłankami dotyczącymi ściśle jego osoby. Są to okoliczności natury biologicznej, m.in. osiągnięcie przez ubezpieczonego określonego wieku, zaistnienie u niego niezdolności do pracy, oraz okoliczności faktyczne, m.in. podleganie przez niego ubezpieczeniom społecznym przez wskazany ustawą okres (niekiedy powiązane z obowiązkiem opłacania składek). Prawo to wykazuje ścisły związek z osobą ubezpieczonego (świadczeniobiorcy), gdyż jego zaistnienie i podstawa tkwi w osobie ubezpieczonego, zaś ustaniem prawa jest chwila śmierci osoby uprawnionej (art. 101 pkt 2 u.e.r.). Z tego powodu prawo to jest prawem niezbywalnym. Co więcej szereg przepisów u.e.r. wskazuje, że wypłata świadczenia w zasadzie odbywa się bezpośrednio do rąk osoby uprawnionej, w ustawie można odnaleźć tylko nieliczne przypadki dopuszczające wypłatę świadczenia innym podmiotom aniżeli świadczeniobiorca (art. 130 ust. 2–3 u.e.r.).

7. Wnioski

Prawo do świadczeń z ubezpieczenia społecznego ma charakter niezbywalny i jako takie z mocy prawa nie wchodzi w skład masy upadłości. Nie wyklucza to jednak prawa syndyka do wystąpienia do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych o dokonywanie potrąceń z wypłacanych upadłemu świadczeń na zasadach uregulowanych

⁵³ W. Sanetra, *Stanowienie i stosowanie prawa z zakresu ubezpieczeń społecznych* [w:] *Ubezpieczenie społeczne – dawnej i dziś. W 80-lecie uchwalenia ustawy o ubezpieczeniu społecznym*, Wrocław 2013, s. 137; W. Szubert, *op. cit.*, s. 272. W uchwale z 5 kwietnia 2006 r. Sąd Najwyższy orzekł o mieszanym charakterze stosunku ubezpieczenia społecznego, w którym część elementów jest bliższa stosunkom administracyjnoprawnym, a część cywilnoprawnym – uchwała (7) Sądu Najwyższego z 5 kwietnia 2006 r., III CZP 121/05. Warto wspomnieć, że w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przyjmuje się, iż prawo do emerytury stanowi w istocie „własność” (prawo majątkowe) w rozumieniu tego pojęcia, zob. orzeczenie z 15 września 2009 r. w sprawie Moskal przeciwko Polsce, skarga 10373/05.

w u.e.r. Zgodnie z art. 139 ust. 1 pkt 5, ze świadczeń pieniężnych określonych w ustawie podlegają potrąceniu m.in. sumy egzekwowane na mocy tytułów wykonawczych na pokrycie należności innych niż świadczenia alimentacyjne. Gdy z wnioskiem występuje syndyk masy upadłości, tytułem wykonawczym jest postanowienie o ogłoszeniu upadłości. Stanowi o tym art. 174 ust. 1 p.u., który jest wyjątkiem od zasady, że tytułem wykonawczym jest tytuł egzekucyjny zaopatrzone w klauzulę wykonalności (art. 776 k.p.c.). Rozwiązanie to służy usprawnieniu postępowania upadłościowego⁵⁴.

W ramach prowadzonego postępowania syndyk masy upadłości świadczeniobiorcy może dokonać zajęcia świadczenia z zaopatrzenia emerytalnego lub rentowego wypłacanego upadłemu przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Organ wypłacający świadczenia z ubezpieczenia społecznego i emerytalnego dokonuje potrąceń w dwojakim trybie:

- 1) **pozaegzekucyjnym**, gdy potrąceniu podlegają nienależnie pobrane należności (w rozumieniu art. 138 e.u.r.) oraz należności alimentacyjne potrącane na wniosek wierzyciela na podstawie przedłożonego przez niego tytułu wykonawczego⁵⁵,
- 2) **egzekucyjnym**, w przypadku sum egzekwowanych na mocy tytułów wykonawczych na zaspokojenie należności alimentacyjnych lub na pokrycie należności innych niż świadczenia alimentacyjne.

W przypadku zajęcia świadczenia przez syndyka, mamy do czynienia z dokonywaniem potrąceń w trybie egzekucyjnym. Decyzje Zakładu Ubezpieczeń Społecznych przyznające świadczenie i ustalające jego wysokość od momentu formalnego uprawomocnienia wiążą ZUS oraz ubezpieczonego (świadczeniobiorcę). Wskazują na to przepisy art. 114 w związku z art. 134 ust. 2 pkt 2 i ust. 3 u.e.r. Wypłata świadczeń następuje na podstawie decyzji ustalającej prawo do emerytury lub renty, stając się zarazem głównym obowiązkiem w powiązaniu prawnym świadczeniobiorcy (upadłego) z ZUS⁵⁶. Zmniejszenie wypłaty świadczenia przyznanego decyzją może zatem nastąpić po zmianie tej decyzji. Dopiero akty uchylające (zmieniające) prawomocne decyzje rentowe, przełamują ich prawomocność, wykonalność i skuteczność i pozbawiają je skutków prawnych związanych z ich wprowadzeniem do obrotu prawnego⁵⁷. Od decyzji zmniejszającej wysokość wypłacanego świadczenia służy osobie uprawnionej (upadłemu) prawo wniesienia odwołania do sądu powszechnego. Do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia odwołania (sporu między ZUS

⁵⁴ S. Gurgul, *op. cit.*

⁵⁵ Mamy wówczas do czynienia z postępowaniem wykonawczym, które nie jest postępowaniem egzekucyjnym. To pierwsze określenie jest znaczeniowo szersze aniżeli to drugie, zob. J. Świeczkowski, *Postępowanie wykonawcze w sprawach cywilnych*, „Państwo i Prawo” 2014, nr 2, s. 50 i przywołana tam literatura.

⁵⁶ R. Pacud, *op. cit.*, s. 110.

⁵⁷ R. Babińska, *op. cit.*, s. 72. W jednym z wyroków Sąd Najwyższy stwierdził, że pismo organu rentowego zawierające informacje o zmianie wysokości świadczenia z podaniem podstawy prawnej i pouczeniem o prawie odwołania do sądu jest decyzją tego organu także wówczas, gdy nie zostało formalnie nazwane „decyzją”, postanowienie Sądu Najwyższego z 11 marca 1997 r., II UKN 35/97, OSNAPiUS 1998, nr 2, poz. 64.

a ubezpieczonym) decyzja ZUS o zmniejszeniu wysokości wypłacanego świadczenia nie jest prawomocna⁵⁸. Jest on jednak zobowiązany wobec masy upadłości do dokonywania potrąceń i przekazywania kwot od momentu dokonania zajęcia świadczenia. Mamy zatem do czynienia z dwoma odrębnymi stosunkami prawnymi, a mianowicie: ze stosunkiem łączącym ZUS z osobą uprawnioną do świadczeń, wobec której decyzja zmniejszająca wysokość wypłacanego świadczenia podlega ocenie sądu powszechnego, oraz ze stosunkiem prawnym łączącym ZUS oraz syndyka. Zajęcie świadczenia dokonane przez syndyka nie wpływa na zmianę stosunku prawnego istniejącego pomiędzy organem rentowym a świadczeniobiorcą (upadłym). Zmiana treści tego stosunku następuje dopiero po wydaniu przez organ rentowy decyzji o zmniejszeniu wysokości wypłacanego świadczenia, czyli zmieniającej wcześniejszą decyzję. To decyzja organu rentowego doręczona dłużnikowi, a nie dokonanie czynności procesowej zajęcia świadczenia, jest zdarzeniem powodującym zmianę treści obowiązku organu rentowego wobec świadczeniobiorcy.

⁵⁸ Sprawa, w której ubezpieczony kwestionuje wysokość potrąceń dokonywanych ze świadczenia emerytalno-rentowego na podstawie art. 139 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, jest sprawą o wysokość świadczenia, zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 16 października 2012 r., I UZ 95/12, niepublikowany; wyrok Sądu Najwyższego z 10 lipca 2007 r., II UK 267/06, OSNAPiUS 2008, nr 17-18, poz. 262.

dr Joanna Szyjewska-Bagińska
Uniwersytet Szczeciński

ŹRÓDŁA

- Antonów K., *Sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych. Pojęcie oraz właściwości postępowań przedsądowych i ochrony cywilno-sądowej*, Warszawa 2011.
- Antonów K., *Zakres podmiotowy obowiązkowego ubezpieczenia emerytalnego* [w:] *Konstrukcje prawa emerytalnego*, red. T. Bińczycka-Majewska, Kraków 2004.
- Babińska R., *Wzruszalność prawomocnych decyzji rentowych*, Warszawa 2007.
- Chrapoński D., *Wylączenia z masy upadłości*, Warszawa 2010.
- Feliga P., *Stanowisko prawne syndyka w procesie dotyczącym masy upadłości*, Warszawa 2013.
- Flaga-Gieruszyńska K. [w:] A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, wyd. 8, Warszawa 2015.
- Gil I., *Sytuacja prawna syndyka masy upadłości*, Warszawa 2007.
- Gurgul S., *Prawo upadłościowe* [w:] S. Gurgul, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, wyd. 10, Warszawa 2016.
- Horosz P., *Wierzytelności zabezpieczone prawami zastawniczymi w upadłości likwidacyjnej*, Warszawa 2013.
- Janda P., *Ochrona osób trzecich w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku upadłego przedsiębiorcy*, Warszawa 2011.
- Jędrasik-Jankowska I., *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2014.

- Kluszczyńska Z. [w:] G. Szpor, *System ubezpieczeń społecznych. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2013.
- Kolasiński K., *Charakter prawny sporów z zakresu ubezpieczenia społecznego*, Toruń 1974.
- Marciniak A. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. III, red. K. Piasecki, Warszawa 2014.
- Pacud R., *Stosunki prawne ubezpieczenia emerytalnego*, Warszawa 2011.
- Sanetra W., *Stanowienie i stosowanie prawa z zakresu ubezpieczeń społecznych* [w:] *Ubezpieczenie społeczne – dawniej i dziś. W 80-lecie uchwalenia ustawy o ubezpieczeniu społecznym*, Wrocław 2013.
- Szubert W., *Ubezpieczenia społeczne. Zarys systemu*, Warszawa 1987.
- Ślęzak K., *Ochrona emerytalnych praw nabytych*, Warszawa 2009.
- Wronkowska S., Zieliński M., *Komentarz do zasad techniki prawodawczej*, Warszawa 2012.
- Zedler F. [w:] A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, 2011, LEX.
- Zimmerman P., *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2016,

The rights for an bankrupt resulting from social insurance as an inalienability and not entering into the sum of a bankrupt's estate

Physical persons running their own business are subject to social insurances and are payers of these contributions and are therefore obliged to pay social insurance contributions to the Polish Social Insurance Institution (ZUS). As entrepreneurs they can declare themselves as having entered a state of bankruptcy. From the moment of such an announcement the bankruptcy of both assets existing at the moment of bankruptcy as equally those acquired during the course of bankruptcy proceedings on the strength of the law enters into the makeup of the estate of the bankrupt party, which is controlled by a receiver. A bankrupt entrepreneur who is an insured party in relation to the Polish Social Insurance Institution, may have a concurrently established right to retirement and social security pensions. ZUS acts then in a dual role: as the obligee and obliged party. The subject of this article is an account of the relations occurring between ZUS in the role of the obligee in terms of the bankrupt's estate as represented by the receiver and ZUS (benefit organ) as the obliged party in relation to the benefit receiver in the payment of benefits resulting from social insurance. Described is the problem of paid out benefit to the insured party in the course of receivership undertakings within the context of whether this constitutes an element of the estate entering into the composition of the bankrupt's estate.

Key words: social insurances, bankruptcy, bankrupt's estate, inalienability, retirement and social insurance pension benefits